

Fotografija prie klausyklos

„Rupūs miltai, - rašė Kurtas Vonnegutas knygoje „Žmogus be tėvynės“, - jeigu esi koks nors menininkas, nesvarbu, geras ar prastas, tavo siela auga. Dainuok duše. Dainuok įsijungęs radiją. Pasakok istorijas. Parašyk eilėraštį...“. Fotografuok - mintyse priduriu, žiūrindama tapytojo Gedimino Pranckūno fotografijų parodą „Tylos skliautai“ Vilniaus rotušėje.

Gal trečias, o gal ketvirtas vaizdas, pradėjus dešinėje ir einant pagal laikrodžio rodyklę, kurį laiką nesileido suprantamas. Vis mažiau ne objektą, o šviesos bangavimą, palikusį patamsėjimų ir pašviesėjimų plitūpsnius fotopopieriuje. Daikto kontūrai buvo beveik visiškai ištirpę, jis buvo dematerializuotas, todėl pasakymas, kad fotografas „sustabdė akimirką“ čia gali būti suprantamas kitaip: jis sustabdė ne objekto gyvenimo, bet žiūrėjimo proceso akimirką. Kažkur per vidurį, kai vaizdas dar ne iki galo susiformavęs, bet tuoj tuoj bus atpažintas. Paprastai visa tai vyksta automatiškai ir labai greitai: mes visada jau matome ir jau žinome - ką. Tiesą sakant, būtų keblu, jei kiekvieną kartą pažvelgus į pasaulį, jis taip pamažu ryškėtų. Bet kai procesą sulėtina ir pusiaukelėje sustabdo fotografija, atsiranda proga pamąstyti apie matomo pasaulio reliatyvumą ir pavadinimų, kuriais įvardijame šviesos kuriamus reginius, sąlygiškumą.

Štai ir toje trečioje, o gal ketvirtoje fotografijoje pagaliau atpažinau klausyklą. Nors nesu tikra, ar atpažinau tai, kas iš tikrųjų nufotografuota, ar tiesiog įvardijau, nusičiupusi vaizdo mestą asociacijų „meškere“: begalybės prisilietimų nugludinto akmens išplaukusį paviršių ir langelį dengiančio medinio tinkelio ažūrą, taip pat remdamasi aplinkinėmis fotografijomis, kuriose šiek tiek lengviau atpažinti gretimus tikėjimo atributus - švęsto vandens indus. Įvardijau, kad būtų patogiau kalbėti apie vaizdą, nes kitaip tektų leistis į šviesos fizikos arba regėjimo fiziologijos aprašymus. Atpažinau klausyklą, nes ją galima pasinaudoti kaip metafora, kalbant apie šių Pranckūno fotografijų būseną - svyravimą ties matomumo riba.

Klausykla nėra paprastas daiktas, bažnyčios architektūros elementas, kurio stilistines ar medžiagines ypatybes galima aptarinėti ramiu žinovo (ar nežinovo) tonu. Klausykla yra didžiausio (egzistencinio?) nerimo ir netikrumo vieta. Tą jausmą vėl išgyvenu, kai ji nufotografuota taip, kaip čia - prisiglaudus prie šalto akmens, kad nuo artumo išskystų pirmojo plano kontūrai. Šis vaizdas atplaukia lyg prisiminimas iš vaikystės, kai laukdavau maždaug toje pačioje vietoje savo eilės, bijodama ne tiek dėl to, kad pamiršiu pasakyti kokią nors baisią nuodėmę, kurią gailestingai ištrynusi atmintis vėliau tėkš į veidą kaip jau nebeatleistiną kaltę, bet dėl to, kad supainiosiu ritualinius žodžius, jų tvarką. Kitų išpažįstančiųjų stebėjimas negalėjo padėti, nes bažnyčios erdvė prarydavo jų šnabždamus užkeikimus, ir aš būdavau vienintelė, kuri neišlaikys egzaminu, kurios šiapus medinių grotelių ištartai prisipažinimai nepasieks anapus prigludusios ausies. Ir kai pagaliau veiksmas jau būdavo atliktas, visada likdavo jausmas, kad nepasiekė - kad mano nuodėmės taip ir liko šiapus, lyg negrabiai sulipdyti pasakojimo gumulėliai, netilpę pro taisyklingas grotelių angeles.

Bet kuo čia dėta fotografija? Ogi tuo, kad klausyklos pažymėtą ribą tarp to, kas sakoma ir kas išgirstama, galima interpretuoti kaip skirtumą tarp „tikrovės“ ir jos atvaizdo, matomo fotografijoje. Galbūt, jei per daug negalvotum apie komplikacijas, kilsiančias dėl to, kad medinėje būdelėje sėdi ne dieviška būtybė, o žmogus, galintis supykti ar pasišaipyti iš tavo kvailumo, išpažinties veiksmas būtų toks pats nesąmoningai sklandus kaip kasdienis regėjimas, matant ir iškart atpažįstant. Bet jei per ilgai užsibūni šiapus langelio, pradėdi tyrinėti patį procesą, kiekvieną jo smulkmeną ir nelygumą, išpažintis nepasiekia adresato. Taip ir aš, žiūrėdama į šią gal trečią, o gal ketvirtą Pranckūno fotografiją, užkliuvau už regėjimo proceso nelygumų, vis nepasiekdama at(i)spažinimo.

Šiuo požiūriu parodoje eksponuojamus darbus galima skirstyti į dvi rūšis - tuos, kur objektas ryškėja pamažu, lėtai pripratindamas prie savo apšvietimo ir intymaus atstumo, iš kurio stebi fotografas, ir tuos, kur vaizdas aiškus (dažniausiai - Vilniaus panorama), bet objektyvas sufokusuotas ne į tai, į ką reikia, pavyzdžiui, ne į bažnyčią, o į eglės šakelę. Toks neišryškinantis, neteisingai pasirenkantis, kartais įkypas (kažkodėl ateina galvon būtent šis žodis) žvilgsnis šįkart reikalingas ne tam, kad tuos pačius įprastus objektus pamatytum naujai (nors šiek tiek ir tam). Ne, jis trikdo, kad pamatytume patį matymą, apeitume fotografijos automatiką, kurios greitis ir sklandumas šiais laikais beveik sunaikino vaizdo gavimo stebuklą. Čia galima atpažinti Gintauto Trimako mokyklą, kurios vienas svarbiausių principų - sulėtinti tai, kas vyksta per greitai, kad pamatytum, jog tai nevyksta savaime, jog vaizdas nėra savaime suprantamas, jog tam, kad pasiektų tavo vaizdinę klausą, šviesa turi pereiti kodavimo grotelės iš realybės šiapus į sąmonės anapus.

Įdomu, kad šitaip sukuriama dar vienas, galbūt šalutinis, Pranckūno fotografijų efektas. Kai taip išryškinama riba tarp matomo ir nematomo, kai tirpsta daiktų medžiagiškumas, atrodo, kad pažeistas saugaus matymo atstumas, nes fotografo būta taip arti, jog nebegali aiškiai matyti daiktų, tik juos liesti šviesa. Šis buvimas įsižiūrint ir lėtai ryškinant vaizdą - paprastai Vilniaus peizažą ar švęsto vandens indą - yra tylus. Parodos anotacijoje Liudvikas Jakimavičius rašo apie tylos paliktuose tarpuose telpančią poezijos iškalbą. Bet man ši tyla susijusi ir su laukimu - ar išgirs. Nes fotografija, kaip ir bet koks rašomas tekstas, kaip išpažintis, gimsta iš negalėjimo tylėti, iš būtinybės kažką pasakyti. Nesvarbu, kad ne aiškiais verbalinės raiškos pranešimais, o regėjimo nesvarumo būsenomis. Ir niekada negali būti tikras, ar tas netylėjimas bus išklaustas.

Taigi čia, gal trečioje, o gal ketvirtoje fotografijoje, atpažinta klausykla užsiaugina dar vieną prasmės sluoksnį. Nes juk šitaip lėtai atsirandantį vaizdą galima interpretuoti ir kaip tylą prieš, kai fotografuojančioji siela auga laukiant būsimos nuodėmės išpažinimo nematomam klausytojui, irgi laukiančiam su nematoma veido išraiška.

